Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi/ Journal of Mesned Divinity Researches
ISSN 2667-7075| e-ISSN 2687-3605 | https://dergipark.org.tr/tr/pub/mesned
Cilt (Vol.) 11 Sayı (Issue 1) Bahar - (Spring) 2020

ARAŞTIRMA MAKALESİ | RESEARCH ARTICLE

(Bu Makalenin intihal içermediği benzerlik tarama programlarıyla teyit edilmiştir. / The similarity that this article does not contain plagiarism, has been confirmed by plagiarism checker programs.)

Gönderim Tarihi: 14.05.2020 | Kabul Tarihi: 23.06.2020

İçsel Dinî Motivasyon Bağlamında Dindarlık ve Çevre İlişkisi Üzerine İlişkisel Bir Araştırma*

- An Empirical Research on Relation of Religiosity and Environment in the Context of Internal Religious Motivation-

Fatih KANDEMİR**

Atıf/Citation: Kandemir, Fatih."İçsel Dinî Motivasyon Bağlamında Dindarlık ve Çevre İlişkisi Üzerine İlişkisel Bir Araştırma/ An Empirical Research on Relation of Religiosity and Environment in the Context of Internal Religious Motivation". Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi / Journal of Mesned Divinity Researches, (Bahar 2020-1): 287-305.

Öz:

Bu çalışmanın amacı bireylerin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile çevreye karşı yönelim (Emanet Görme Yönelimi ve Sahip Olma Yönelimi) ve çevreci davranışları (Aktif Çevre Duyarlılığı ve İsraftan Kaçınma) arasındaki ilişkileri incelemektir. Betimsel araştırma modelinin kullanıldığı araştırmanın çalışma grubu Ordu'nun Ünye ilçesinde ikamet eden 274'ü kadın ve 317'si erkek olmak üzere toplam 591 kişiden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama araçları olarak Kişisel Bilgi Anketi, İçsel Dinî Motivasyon Ölçeği, Çevreye Karşı Yönelim Ölçeği ve Çevreci Davranışlar Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin istatistiksel analizleri için Pearson Momentler Çarpım Korelasyonu ve Basit Doğrusal Regresyon analizi yapılmıştır. Araştırma sonucunda, bireylerin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile emanet görme yönelimi arasında pozitif, sahip olma yönelimleri arasında ise negatif bir ilişki olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca içsel dinî motivasyonun her iki yönelimi de yordadığı görülmüştür. Bununla birlikte bireylerin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile aktif çevre duyarlılığı arasında negatif, israftan kaçınma davranışı arasında ise pozitif yönde bir ilişki tespit edilmiştir. Ayrıca içsel dinî motivasyonun aktif çevre duyarlılığını yordamadığı, israftan kaçınma davranışını ise yordadığı belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Din Psikolojisi, İçsel Dinî Motivasyon, Çevreye Karşı Yönelim, Çevreci Davranış, Emanet Görme Yönelimi, Sahip Olma Yönelimi, Aktif Çevre Duyarlılığı, İsraftan Kaçınma.

* Bu çalışma etik kurul izni ile gerçekleştirilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Erzincan Binali Yıldırım Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, ffatihkandemir@gmail.com, ORCID: 0000-0002-4988-2716.

Abstract:

The aim of this study is to examine the relationship between the individuals' inner religious motivation levels and their orientation towards the environmet (Towards Vision and Ownership Orientation) and environmental behaviors (Active Environmental Awareness and Avoidance of Waste). The descriptive research model consists of 591 individuals, 274 of whom are women and 317 of whom are men, living in Ünye district of Ordu. Personal Information Questionnaire, Internal Religious Motivation Scale, Orientation Scale and Environmental Behavior Scale were used as data collection tools. Pearson Product Moment Correlation and Simple Linear Regression analysis were used for statistical analysis of the data. As a result of the research, it was found that there was a positive relationship between intrinsic religious motivation levels of individuals and a negative relationship between ownership orientation. In addition, intrinsic religious motivation was found to predict both orientations. In addition, a negative correlation was found between internal religious motivation levels and active environmental sensitivity of individuals and a positive relationship was found between waste avoidance behavior. In addition, it was determined that intrinsic religious motivation did not predict active environmental sensitivity and predicted waste avoidance behavior.

Key words: Psychology of Religion, Internal Religious Motivation, Environmental Orientation, Environmental Behavior, Safety Orientation, Ownership Orientation, Active Environmental Sensitivity, Avoidance of Waste.

1. GİRİŞ

İnsanoğlu varlık sahasına çıktığı andan itibaren zorunlu olarak çevreyle de etkileşim sürecine girmiştir. Bu süreç çevrenin lehine olduğu kadar aleyhine de sonuçlar doğurmuştur. Çevrenin aleyhine olan bu sonuçları iki temel kategoride ele almak mümkündür: İklim değişikliği ve çevre kirliliği. İklim değişikliğinin doğal ve beşerî olmak üzere iki temel nedeni vardır. Dünyanın Güneş etrafındaki yörüngesinin 95.000 yılda bir basıklaşması, kıta kaymaları nedeniyle okyanuslardaki akıntı sistemlerinin ve rüzgârların yönünün değişmesi, yanardağ patlamaları iklim değişikliğine neden olan doğal nedenler arasındadır.1 Ancak iklim değişikliğinin temel nedeni atmosferdeki sera gazının olması gereken değerlerin üzerine çıkmasıdır.2 Bu nedenle iklim değişikliğinin asıl sorumlusu doğa değil insan edimleridir. Atmosferde su buharı, karbondioksit, metan, nitrozoksit ve perflorokarbonlar gibi sera gazları bulunmakla birlikte, bu gazların en yaygın ve küresel ısınmaya, yani iklim değişikliğine en fazla etkisi olanı karbondioksittir. Enerji üretimi ve ısınma gibi amaçlarla fosil yakıtların kullanılması, sanayileşme, ulaşım, arazi değişikliği, atık yönetimi ve tarımsal etkinlikler iklim değişikliğini tetikleyen karbondioksit gazının doğaya salınımını arttırmaktadır.3 Ancak insan edimlerinin doğaya olumsuz etkisi sadece iklim

---

[1] Cemal Seçkin Aksay vd., "Küresel Isınma ve İklim Değişikliği", *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi* 1/25 (2005), 30.

[2] Değer Alper-Adem Anbar, "Küresel ısınmanın Dünya Ekonomisine ve Türkiye Ekonomisine Etkileri", *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 9/4 (2007), 16.

[3] Alper-Anbar, "Küresel ısınmanın Dünya Ekonomisine ve Türkiye Ekonomisine Etkileri",19-20.; DPT, **"**İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu", *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*, Ankara, 2000, s. 2.

değişikliği düzeyinde değildir. İnsanın tabiata hakimiyet kurma çabasının yön verdiği bilim ve teknolojideki ilerlemeler doğanın sınırsızca sömürülmesini de beraberinde getirmiştir. Bu durum, iklim değişikliğinin yanında hava, toprak, su ve ses kirliliğini, doğal kaynakların tüketilmesini, hayvan ve bitki türlerinin yok edilmesini de beraberinde getirmiş ve bunun sonucunda oluşan çok ciddi çevresel problemler, doğayı ve insanlığı tehdit eder duruma gelmiştir.[4]

Özellikle teknolojik gelişmelerin ve sanayi atıklarının neden olduğu çevresel sorunlar, yerel sınırları çoktan aşarak küresel boyutlara ulaşmıştır. Bu nedenle iklim değişikliği ile birlikte küreselleşme çağının ekolojik krizlerinden olan çevre sorunları, insanoğlunun çözmesi gereken önemli bir problem olarak onun karşısına çıkmıştır. Bu bağlamda çevreyi korumaya yönelik ulusal ve uluslararası düzeyde birçok hukukî düzenleme yapılmıştır. Örneğin, çok sayıda ülkenin katılımıyla imzalanan "Kyoto Protokolü" 16 Şubat 2005'te yürürlüğe girmiş, 12 Aralık 2015'te "Paris İklim Anlaşması" imzalanmıştır. Yerel anlamda "Çevre Hukuku" "Çevre ve Ahlak" gibi konularda sempozyumlar düzenlenmiş, tüm vatandaşların ortak yaşam alanı olan çevrenin korunması, iyileştirilmesi, su, toprak ve hava kirliliğinin önlenmesi, kentsel ve kırsal alanlarda arazinin ve doğal kaynakların en uygun şekilde kullanılması ve korunması, bitki ve hayvanlar ile doğal ve tarihsel zenginliklerin korunarak, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin geliştirilmesi gibi amaçlarla çevre yasaları çıkartılmıştır.[5] Tüm bu faaliyetler önemli olmakla birlikte problemin çözümünde istenilen düzeyde etkili olmamıştır.

Tüketim çılgınlığının olanca hızıyla devam ettiği günümüzde, bu problemin çözümü disiplinlerarası bir çalışmayı gerektirmektedir. Bu nedenle hem dinî hem de seküler perspektifler çevre problemlerinin çözümünde ortak olarak kullanılmak durumundadır.6 Zira insanın çevreye yönelik tutum ve davranışlarına ekonomi, siyaset, din, ideoloji, yönetim, bilim, teknoloji, endüstri ve nüfus büyüklüğü gibi birçok faktör yön vermektedir. Tüm bu faktörlerin bir bütün olarak dikkate alınması gerekliliğinden hareketle, daha önceden çevrebilimcilerin çözmesi gereken bir sorun olarak görülen çevre problemleri ahlâkın, felsefe-

---

[4] Emine Keskiner, "Çevre ve Din Eğitimi: İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Kitapları Üzerine Bir İnceleme", *Değerler Eğitimi Dergisi* 12/27 (2014), 188.
[5] Şafak Kaypak, *"Çevre Hukukunun Ulusal ve Uluslararası Boyutları"*, *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 5/10 (2012), 218.
[6] M. Ali Kirman, "Religious and Secularist Views of The Nature and The Environment", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research* 1/3 (2008), 274.

nin, hukukun ve ilahiyatın problemi haline gelerek disiplinlerarası bir nitelik kazanmıştır.[7]

2. DİN VE ÇEVRE İLİŞKİSİ

İnsanoğlu, çevreyle birlikte ve ona muhtaç olarak var edilmiş bir varlıktır. Bu durum zorunlu olarak onun çevresiyle sınırlı olduğu anlamına gelmektedir. Bu sınırlar, zorunlu olarak insan-çevre ilişkisinin karakter ve niteliğini de belirlemektedir. Bu bağlamda dinler tarafından belirlenen kesin çizgiler mevcuttur. Martı'nın ifade ettiği gibi insanın canlı-cansız tüm varlıklara karşı geliştirdiği tutum, her ne kadar günlük sıradan ilişkiler gibi algılansa da aslında bir ucu, "göklerin, yerin ve her ikisi arasındakilerin Rabbi"ne uzanan bir anlam derinliğine sahiptir. Bu nedenledir ki insanın çevreyle ilişkisi söz konusu olduğunda, bu ilişkinin sadece dünya hayatını değil, aynı zamanda ahiret hayatını da ilgilendiren ilahî boyutunun olduğu görülmektedir.[8] Başka bir ifadeyle insan çevre ilişkisinde metafizik arka planının göz ardı edilmemesi gerekir.[9]

Esasen dinlerin birbirinden farklı içerik ve yoğunlukta da olsa çevre bilincini destekleyen ve çevrenin korunmasını öğütleyen ilkeler getirdikleri bilinen bir gerçektir.[10] Örneğin Kur'an-ı Kerîm'in "*Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez*"[11] âyeti ile Hz. Peygamberin "Abdeste israf olur mu?" diyen sahabiye, "Evet, akan bir nehrin kenarında bile olsan, normal bir miktarın üzerinde su kullanman israf olur" [12] şeklinde cevap vermesi, Allah'ın yeryüzünün tüm kaynaklarını ziyan etmemek ve ölçülü kullanmak şartı ile insanın hizmetine sunduğunun bir ifadesidir. Bu noktada Kur'an-ı Kerîm, çevresel problemlerin temel sorumluluğunu da insana yüklemiştir.[13] Bu nedenledir ki Hz. Peygamberin uygulamalarında ve hadislerinde çevre hassasiyetinin çok fazla olduğu, ormanlaşmaya önem verdiği ve Medine, Taif gibi yerlerde sit alanları oluşturduğu görülmektedir.[14] Allah Resûlü bu bağlamda, eski bir or-

---

[7] Keskiner, "Çevre ve Din Eğitimi: İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Kitapları Üzerine Bir İnceleme", 188.
[8] Huriye Martı, "İslam, Çevre ve Ahlak", *Diyanet Aylık Dergi "Çevre Ahlakı"* 326 (Şubat 2018), 7.
[9] Keskiner, "Çevre ve Din Eğitimi: İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Kitapları Üzerine Bir İnceleme", 191
[10] Ali Ayten, "'Sahip Olma' Mı 'Emanet Görme' Mi?: Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerinde Bir Araştırma", Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi 10/2 (2010), 225.
[11] *Kur'an-ı Kerim Meali*, çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007), A'râf, 7/31.
[12] Hanbel, "Müsned", II.
[13] Rûm,30/41; Şûrâ, 42/30.
[14] Mehmet Eren, "Çevrenin Korunması Hususunda Hz. Peygamber'in Sit Alanı Uygulamaları", *Çevre ve Ahlak Sempozyumu, Sempozyum Bildiri Metinleri*, (Gaziantep: Gaziantep

man yeri olan Zurayb mevkiini yeniden onartmış ve bu bölge "orman" anlamına gelen "gâbe" ismiyle anılmaya başlanmıştır. Hz. Peygamber bu orman için, "Kim buradan bir ağaç kesecek olursa, onun yerine bir ağaç diksin"[15] buyurmuştur. Ayrıca "Elinizde bir ağaç fidanı varsa, kıyamet kopmaya başlasa bile eğer onu dikecek kadar vaktiniz varsa, mutlaka dikin"[16] diyerek ağaca ve yeşilliğe verdiği önemi ifade etmiştir.[17]

Her ne kadar bazı bilim insanlarına göre çevresel sorunların sorumlusu olarak insan değil de doğa ve dolayısıyla Tanrı gösterilse de[18] insanoğlunun çevresel problemlerin üzerindeki etkisini görmezden gelmek mümkün değildir.

Fiziksel olayların altında yatan ve felaketlerin nedenlerinin anlaşılmasını sağlayan kader fenomenini açıklayan Kur'an-ı Kerîm,[19] bu noktadaki insanî sorumluluğun altını "*Başınıza her ne musibet gelirse, kendi yaptıklarınız yüzündendir*"[20] ifadesiyle çizmiştir. Köse'nin ifadesiyle, "Ortada Allah tarafından gerçekleştirilen bir belirleme söz konusudur." Yani "falan şey nedeniyle filan olay olmuştur" şeklinde ilâhî bir tespit söz konusudur. Buradan çıkarılacak sonuç ise, Allah'ın yok etme, yani cezalandırma gücüne sahip olduğudur.[21] Ancak işin bu noktaya gelmesindeki temel sorumluluk insana aittir.

3. ARAŞTIRMANIN KONUSU VE PROBLEMİ

Dünyanın dört bir yanındaki dinî geleneklerin birçoğunda insan ve çevre arasındaki ilişkiye dair öğretilere rastlamak mümkündür. Bu geleneklere mensup olanların birçoğu, inançlarının çevreye karşı pozitif bir bakış açısına sahip olduğu kanaatindedirler. Ancak özellikle Batılı bazı bilim insanları, çevresel problemlerin dinî inançlardan kaynaklandığını iddia edecek kadar ileri gitmişlerdir.[22] Çevresel problemler için dinî inançların suçlanması, White'nin "haki-

---

Üniversitesi Yayınları, 2014), 94-105. ; Ahmet Bozyiğit, "İslâm Ahlak Öğretisinde Çevre Bilinci", *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 3/2 (2016), 14.

[15] Bozyiğit, "İslâm Ahlak Öğretisinde Çevre Bilinci", 14.

[16] Buharî, "el-Edebül-Müfred", s.168.

[17] Bozyiğit, "İslâm Ahlak Öğretisinde Çevre Bilinci", 14.

[18] Marisa Ronan, "Religion and the Environment: Twenty-First Century American Evangelicalism and the Anthropocene" *Humanities* 6/92 (2017), 9.

[19] Hayati Aydin, "Religion and Environment" *Global Journal of Human-Social Science: B Geography, Geo-Sciences, Environmental Disaster Management* 14/7 (2014), 29.

[20] Şûrâ, 42/30.

[21] Ali Köse, "Kur'an'da Musibet Kavramı Üzerine Psiko-Sosyolojik Değerlendirmeler", *Diyanet Aylık Dergi "Çevre Ahlakı"* 326 (Şubat 2018), 33.

[22] Ali Ayten-Amjad Hussain, "The Relationship between Religiosity, Environmental Orientation and Environmental Behaviors: An Empirical Study with Turkish and British Muslim Samples", *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi* 53 (2017), 29. ; Eric Wood-

miyet" teorisiyle görünürlük kazanmıştır.[23] Bu durum, özellikle çevre ve din ilişkisine dair amprik çalışmaların ivme kazanmasıyla sonuçlanmıştır. Bu çalışmaların bir kısmı dindar bireylerin çevreye karşı daha duyarlı olduklarını ortaya koyarken bir kısmı ise, dindarlık ve çevre arasında olumsuz ilişkinin varlığını tespit etmiştir.[24] Bununla birlikte Woodrum ve Hoban, çevre ve dindarlık ilişkisine dair yapmış oldukları çalışmada Lynn ve diğerlerinin yaptığı gibi çevre sorunları için dinî inançları suçlu ilan etmek için amprik bir temel tespitin olmadığı sonucuna varmışlardır.[25]

Şüphesiz ki dindarlık ve çevre arasındaki ilişkilere dair çalışmaların büyük çoğunluğu Yahudî-Hıristiyan dinî geleneği bağlamında yürütülmüştür. Bu nedenle ifade edilmiş olan çalışmaların ulaşmış olduğu sonuçların diğer dinî geleneklere ve özellikle de ülkemiz dinî geleneğine genellenebilirliği oldukça zordur. Ancak, ülkemizde çevre ve din ilişkisini amprik olarak ele alan çalışmalar yeterli düzeyde değildir. Bu bağlamda yapılan çalışmalarda genel olarak dindarlık ve dindarlığın inanç-etki ve bilgi-ibadet gibi boyutlarının çevre bilinci üzerindeki etkileri incelenmiştir. Ancak Ayten'in ifade ettiği gibi dindarlığın çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışlarla ilişkisinin açıklanabilmesine katkıda bulunabilmek için özellikle iç kaynaklı ve dış kaynaklı dinî yönelim ölçeklerinin kullanılması ile yapılacak olan tecrübî çalışmalara ihtiyaç bulunmaktadır.[26] Bu nedenle bu araştırmanın konusu *içsel dinî motivasyon* ile *çevreye karşı yönelim* ve *çevreci davranışlar* arasındaki ilişkilerdir.

4. ARAŞTIRMANIN AMACI

Araştırmanın temel amacı, içsel dinî motivasyon ile bireylerin çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışları arasındaki ilişkilerdir. Bu bağlamda, araştırmada öncelikle örneklemin *içsel dinî motivasyon* düzeylerinin, çevreye karşı yönelimin iki alt boyutu olan *emanet görme* ve *sahip olma* yönelimleriyle ilişkileri ve içsel dinî motivasyonun bu iki yönelimi yordama gücü incelenecektir. İkinci olarak ise örneklemin *içsel dinî motivasyon* düzeylerinin, çevreci davranışların iki alt boyutu olan *aktif çevre duyarlılığı* ve *israftan kaçınma* davranışlarıyla ilişkileri

---

rum-Thomas Hoban, "Theology and Religiosity Effects on Environmentalism", *Review of Religious Research* 35/3 (1994),193.

[23] Lynn White, "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis", *Science* 155/3767 (1967), 1205.

[24] C. L. Kanagy-F.K. Willits, "A 'Greening' of Religion? Some Evidence from A Pennsylvania Sample", *Social Science Quarterly* 74/3 (1993), 674-683.

[25] Woodrum-Hoban, "Theology and Religiosity Effects on Environmentalism", 193.

[26] Ayten, "'Sahip Olma' Mı 'Emanet Görme' Mi?", 231.

ve içsel dinî motivasyonun bu iki davranışı yordama gücü tespit edilmeye çalışılacaktır.

5. ARAŞTIRMANIN PROBLEM VE HİPOTEZLERİ

Araştırmanın temel problemi, *içsel dinî motivasyon ile çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışlar arasındaki ilişkilerdir*. Araştırmanın alt problemleri ise şunlardır: Örneklemin içsel dinî motivasyon, çevreci yönelim ve çevreci davranış düzeyi nedir? Örneklemin içsel dinî motivasyon, çevreci yönelim ve çevreci davranış düzeylerinin ilişkili olduğu faktörler nelerdir? İçsel dinî motivasyon değişkeninin çevreci yönelim ve çevreci davranışları yordamaya katkısı ne düzeydedir?

Araştırmanın temel hipotezi, içsel dinî motivasyon ile çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışlar arasında istatistiksel olarak pozitif yönde anlamlı ilişkiler olduğu şeklindedir. Bu bununla birlikte araştırmada şu hipotezler test edilecektir: (1) İçsel dinî motivasyon ile emanet görme yönelimi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. (2) İçsel dinî motivasyon ile sahip olma yönelimi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki vardır. (3) Örneklemin içsel dinî motivasyon düzeyleri, emanet görme yönelimlerini yordamaktadır. (4) Örneklemin içsel dinî motivasyon düzeyleri sahip olma yönelimlerini yordamaktadır. (5) İçsel dinî motivasyon ile aktif çevre duyarlılığı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. (6) İçsel dinî motivasyon ile israftan kaçınma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır. (7) Örneklemin içsel dinî motivasyon düzeyleri, aktif çevre duyarlılığı eğilimlerini yordamaktadır. (8) Örneklemin içsel dinî motivasyon düzeyleri israftan kaçınma davranışlarını yordamaktadır.

6. YÖNTEM

6.1.Araştırmanın Deseni

Araştırmada, içsel dinî motivasyon ile çevreye karşı yönelim ve çevreci davranışlar arasındaki ilişkilerin incelenmesi amacıyla ilişkisel desen kullanılmıştır.

6.2.Evren, Örneklem ve Demografik Değişkenler

Araştırmanın evreni Ordu'nun Ünye ilçe merkezi ve köylerinde ikamet eden bireylerinden oluşmaktadır. Araştırmanın örneklemi ise evreni teşkil eden kişilerden tesadüfî yöntemle seçilen 591 kişiden oluşmaktadır. Örneklemin % 46.4'ü (274) kadın, % 53.6'sı (317) ise erkektir. Örneklemin % 23.7'si (140) 15-22

yaş, %40.3'ü (238) 23-39 yaş, %26.7'si (158) 40-64 yaş ve %9.3'ü (55) ise 65 ve üzeri yaş gruplarından oluşmaktadır. Araştırmaya katılan deneklerin % 44.0'ı (260) bekâr, %49.6'sı (293) evli, % 2.5'i (15) boşanmış ve % 3.9'u (23) ise dul olan bireylerden oluşurken, örneklemin % 5.4'ü (32) düşük, %11.2'si (66) ortanın altı, %69.7'si (412) orta, %12.2'si (72) ortanın üstü ve %1.5'i (9) ise üst sosyo-ekonomik düzeye sahiptir.

6.3.Ölçme Araçları

6.3.1.Kişisel Bilgi Anketi

Araştırmanın kişisel bilgi anketinde örneklemle ilgili değişkenlere dair bazı soru cümleleri yer almaktadır.

6.3.2.İçsel Dinî Motivasyon Ölçeği (İDMÖ)

Hoge'un geliştirmiş olduğu ölçeğin Türkçe'ye standardizasyonu Karaca tarafından yapılmıştır. Ölçeğin yarıya bölme tekniği ile hesaplanan güvenirlik katsayısı (r=0.76); Cronbach's alpha katsayısı (r=0.84) ve test-tekrar test güvenirlik katsayısı ise (r=0.90) olarak hesaplanmıştır. 10 maddelik ölçeğin 7 maddesi, "d*inî inançlarım hayata bakış açımı belirler*" şeklinde olumlu cümle kalıbında, üç tanesi ise, "*ahlâkî bir hayat yaşadığım sürece neye inandığım o kadar önemli değil*" maddesinde olduğu gibi, olumsuz cümle yapısındadır. 5'li Likert tipi formatın kullanıldığı ölçekte ("0" Kesinlikle Katılmıyorum, "1" Katılmıyorum, "2" Kararsızım, "3" Katılıyorum ve "4" Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde zayıftan kuvvetliye doğru bir puanlama yapılmıştır. Ölçekteki olumsuz cümle yapısındaki maddeler verilerin puanlanması sürecinde (0→4; 1→3; 2→2; 3→1; 4→0) şeklinde ters çevrilmektedir. Ölçekten alınabilecek en yüksek puan 40, en düşük puan ise 0'tır.[27]

6.3.3.Çevreye Karşı Yönelim Ölçeği

Ayten tarafından bireylerin çevreye karşı yönelimlerini tespit edebilmek için geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçek "emanet görme yönelimi" ve "sahip olma yönelimi" olmak üzere iki alt boyuta sahiptir. 11 maddeden oluşan ölçeğin 5 maddesi bireylerin emanet görme yönelimini, 6 maddesi ise sahip olma yönelimlerini ölçmektedir. Likert tipi ölçek formatında hazırlanmış olan ölçekte ("1" Kesinlikle Katılmıyorum, "2" Katılmıyorum, "3" Kararsızım, "4" Katılıyorum ve "5" Kesinlikle Katılıyorum) şeklinde zayıftan kuvvetliye doğru bir puanlama yapılmıştır. Ölçekten alınan düşük puanlar bireylerin çevreye karşı yönelimle-

[27] Faruk Karaca, "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu", *Ekev Akademi Dergisi*, 3/1 (2001), 187-201.

rin azaldığını, yüksek puanlar ise, söz konusu yönelimlerin arttığını göstermektedir.[28]

Ölçek maddelerinin her birinin *Çevreye Karşı Yönelim Ölçeği*'nin toplamıyla olan ilişkisini gösteren korelasyon katsayı değerleri (r=.20 ile r=.65) arasında değişmektedir. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılan *Cronbach Alpha* iç-tutarlılık analiz sonuç değerleri ise "emanet görme yönelimi" alt boyutunda (α=.67); "sahip olma yönelimi" alt boyutunda ise (α=.61)'dir. Analiz sonuçları ölçeğin, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.[29]

6.3.4.Çevreci Davranışlar Ölçeği

Ayten tarafından bireylerin çevreyi korumak adına yaptıkları davranışları tespit edebilmek için geliştirilmiş bir ölçektir. Ölçek "aktif çevre duyarlılığı" ve "israftan kaçınma" olmak üzere iki alt boyuta sahiptir. 14 maddeden oluşan ölçeğin 7 maddesi bireylerin aktif çevre duyarlılığını, 7 maddesi ise israftan kaçınma davranışlarını ölçmektedir. Likert tipi ölçek formatında hazırlanmış olan ölçekte ("1" Kesinlikle katılmıyorum, "2" Katılmıyorum, "3" Kararsızım, "4" Katılıyorum ve "5" Kesinlikle katılıyorum) şeklinde zayıftan kuvvetliye doğru bir puanlama yapılmıştır. Ölçekten alınan düşük puanlar bireylerin çevreci davranışlarının azaldığını, yüksek puanlar ise, söz konusu davranışların arttığını gös- termektedir.[30]

Ölçek maddelerinin her birinin *Çevreci Davranışlar Ölçeği*'nin toplamıyla olan ilişkisini gösteren korelasyon katsayı değerleri (r=.26 ile r=.66) arasında değişmektedir. Ölçeğin güvenilirliğini test etmek amacıyla yapılan *Cronbach Alpha* iç-tutarlılık analiz sonuç değerleri ise "aktif çevre duyarlılığı" alt boyutunda (α=.80); "israftan kaçınma" alt boyutunda ise (α=.64)'tür. Analiz sonuçları ölçeğin, geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı olduğunu göstermektedir.[31]

6.4.Verilerin Toplanması ve İstatistiksel Analizi

Anket Ağustos-Ekim 2019 tarihlerinde Ordu'nun Ünye ilçesinde uygulanmıştır. 650 kişiye dağıtılan anket formların 59 tanesi yanlış ve eksik doldurmalar nedeniyle değerlendirmeye alınmamıştır.

Araştırmanın verileri SPSS 22.0 istatistik paket programıyla analiz edilmiştir. Değişkenler arası ilişkilerin belirlenebilmesi amacıyla öncelikle Pearson Momentler Çarpım Korelasyon analizleri yapılmıştır. Daha sonra içsel dinî

---

[28] Ayten, "'Sahip Olma' Mı 'Emanet Görme' Mi?", 212-213.
[29] Ayten, "'Sahip Olma' Mı 'Emanet Görme' Mi?", 213.
[30]Ayten, "Sahip Olma' Mı 'Emanet Görme' Mi?", 213-215.
[31] Ayten, "Sahip Olma' Mı 'Emanet Görme' Mi?", 215.

motivasyonun çevreye karşı yönelim ile çevreci davranışları yordama gücünü belirleyebilmek için basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

7. BULGULAR VE YORUMLAR

7.1.İçsel Dinî Motivasyon ile Çevreye Karşı Yönelim Arasındaki İlişkiye Dair Bulgu ve Yorumlar

Tablo 1. İçsel Dinî Motivasyon ile Çevreye Karşı Yönelim Boyutları Arasındaki Korelasyon Değerleri

İçsel Dinî Motivasyon	Emanet Görme Yönelimi	Sahip Olma Yönelimi
İDMÖ	.341**	-.141**
****p<.01**		

Araştırmada, bireylerin *içsel dinî motivasyon* düzeyleri ile *çevreye karşı yönelim*in alt boyutlarını oluşturan *emanet görme* ve *sahip olma yönelim* düzeyleri arasındaki ilişkilerin tespit edilebilmesi için Pearson Korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

Tablo 1 incelendiğinde örneklemin *içsel dinî motivasyon* düzeyleri ile *emanet görme* yönelimleri arasında pozitif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r= .341; p<.01). Bu sonuç, "İçsel dinî motivasyon ile emanet görme yönelimi arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır" şeklindeki araştırma hipotezinin desteklendiği anlamına gelmektedir.

Yine Tablo 1'deki bulgular incelendiğinde bireylerin *içsel dinî motivasyon* düzeyleri ile *sahip olma* yönelimleri arasında negatif yönde anlamlı ilişkiler olduğu anlaşılmaktadır (r= -.141; p<.01). Bu sonucun, "İçsel dinî motivasyon ile sahip olma yönelimi arasında negatif yönde anlamlı bir ilişki olacağına" dair araştırma hipotezini desteklediği görülmektedir. Araştırma sonucunun ifade edilmiş olan her iki hipotezi de desteklemiş olması, içselleştirilmiş bir dindarlığın bireylerin çevreye karşı yönelimlerini güçlü bir şekilde etkileyebileceğini göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Yapılan literatür taramasında, her ne kadar içsel dinî motivasyon ile sahip olma yönelimi arasındaki ilişkiye dair doğrudan yapılmış olan herhangi bir çalışma tespit edilemese de Ayten'in çevre bilinci ve dindarlık ilişkisini araştırmış olduğu bir çalışmada dindarlık ile emanet görme yönelimi arasında pozitif; dindarlık ile sahip olma yönelimi arasında ise negatif yönde (p<.05) düzeyinde

anlamlı bir ilişkinin tespit edilmesinin,[32] bir yönüyle bu çalışmanın ulaşmış olduğu sonucu da desteklediği düşünülmektedir.

Şüphesiz ki insanlara bir anlam ve amaç duygusu kazandırmak, dinin en güçlü fonksiyonlarından biridir.[33] Esasen bu fonksiyon, genel dindarlığın olduğu kadar içsel dinî motivasyonun da en önemli hedeflerinden biridir. Bu nedenledir ki dinî inançlarını benliğinin merkezine yerleştirip, duygu, düşünce ve davranışlarını ona göre düzenleyeceği bir referans noktası oluşturan bireylerin, ifade edilen anlam ve amaç duygusu bağlamında çevreye emanet görme yönelimiyle yaklaşmaları beklenir. Zira narsistik duygularla var olan her şeye sahip olma yöneliminin içsel dinî motivasyon ile ilişkisinin olumsuz olacağı düşünülmektedir. Bilakis din, insanı gökleri ve yerleri incelemeye davet ederek, buralarda yer alan güneşi[34] ve yıldızları[35], bitki[36] ve hayvanları,[37] denizde seyreden gemileri, toprağa hayat veren yağmuru, yeryüzünde bulunan her türlü canlıyı, rüzgârları ve gökler ile yerler arasında bulunan bulutların halden hale girmesini Allah'ın varlığının delilleri olarak sunmaktadır.[38] Bu nedenle, içsel dinî motivasyon düzeyleri yüksek olan bireylerin, dinin çevreye atfetmiş olduğu önemi dikkate alarak canlı ve cansız tüm varlıklara kutsal bir emanet olarakyaklaşmaları kuvvetle muhtemeldir.

Tablo 2. Çevreye Karşı Yönelimin Boyutlarının İçsel Dinî Motivasyon ile Yordanmasına Dair Regresyon Analizi

Yordayan Değişken	**Emanet Görme Yönelimi**				
	B	**Standart Hata B**	**β**	**t**	**p**
Sabit	18.362	.511		35.943	.000
İDMÖ	.144	.016	.341	8.808	.000
	R=.341	R^2=.116		$F_{(1.589)}$=77.580	p=.000
Yordayan Değişken	**Sahip Olma Yönelimi**				
Sabit	22.535	1.165		19.340	.000
İDMÖ	-.129	.037	-.141	-3.463	.001
	R=.141	R^2=.020		$F_{(1.589)}$=11.990	p=.001

[32] Ayten, "'Sahip Olma' Mı 'Emanet Görme' Mi?", 226.
[33] Charles L. Harper, "Religion and Environmentalism", *Journal of Religion and Society*, Supplement Series 3 (2008), 10.
[34] Nûh, 71/16.
[35] Sâffât, 37/6.
[36] En'âm, 6/99.
[37] Nahl, 16/66.
[38] Bakara, 2/164.

Tablo 2 incelendiğinde örneklemin emanet görme yöneliminin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile yordandığı görülmektedir (R=.341, R^2=.116, $F_{(1.589)}$=77.580, p=.000). Analiz sonuçları, içsel dinî motivasyonun çevreye karşı yönelimin emanet görme boyutunun önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermekle birlikte, emanet görme yönelimindeki varyansın sadece %11'ini açıkladığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, beta (β) değerleri dikkate alındığında örneklemin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile emanet görme yönelim düzeyleri arasında pozitif bir ilişkinin olduğu görülmektedir (β=.341, t=8.808, p=.000). Bu sonuç, "öneklemin içsel dinî motivasyon düzeyleri, emanet görme yönelimlerini yordamaktadır" şeklindeki araştırma hipotezini doğrulmaktadır. Ayten ve Hussain'in Türk ve İngiliz Müslüman bireyler üzerinde yapmış oldukları çalışmada dindarlığın, emanet görme yönelimini yordadığının tespit edilmesi ve ilişkinin yönünün pozitif olması (β=.334, t=6.759, p=.000)[39] bu araştırmanın ulaştığı sonucu da desteklediği şeklinde yorumlanabilir.

Aynı şekilde Tablo 2'deki bulgular örneklemin sahip olma yöneliminin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile yordandığını göstermektedir (R=.141, R^2=.020, $F_{(1.589)}$=11.990, p=.001). Bu sonuç, içsel dinî motivasyonun çevreye karşı yönelimin sahip olma boyutunun önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermekle birlikte, sahip olma yönelimindeki varyansın sadece %02'sini açıkladığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte, beta (β) değerleri, örneklemin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile sahip olma yönelim düzeyleri arasında negatif bir ilişkinin olduğunu göstermektedir (β= -.141, t=-3.463, p=.001). Bu sonuç, "örneklemin içsel dinî motivasyon düzeylerinin sahip olma yönelimlerini yordayacağı"na dair araştırma hipotezini desteklediği anlamına gelmektedir. Her ne kadar bazı çalışmalarda dindarlığın bireylerin sahip olma yönelimlerini yordamadığı tespit edilmiş olsa da (β=-.081, t=-1.500, p=.135) ilgili çalışmada dindarlığın sahip olma yönelimindeki varyansın %004'ünü açıkladığı ve örneklemin dindarlık ile emanet görme düzeyleri arasında anlamlı olmasa bile negatif yönde bir ilişkiye sahip olduğu (β=.341)[40] ve dindarlığı etkileyebilecek olan bazı değişkenler dikkate alındığında, dindarlığın bireylerin sahip olma yönelimlerini olumsuz olarak etkileyebileceği düşünülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, içsel dinî motivasyonun örneklemin çevreye karşı sahip olma yönelimlerini yordadığına dair araştırma bulgusunun ifade edilmiş olan dindarlığın fonksiyonunu desteklemesi bakımından oldukça önemlidir.

---

[39] Ayten-Hussain, "The Relationship between Religiosity, Environmental Orientation and Environmental Behaviors",36.
[40] Ayten-Hussain, "The Relationship between Religiosity, Environmental Orientation and Environmental Behaviors", 36.

Örneklem grubunun dinî inançları dikkate alındığında araştırma sonuçlarının daha iyi anlaşılacağı düşünülmektedir. Zira örneklemin bulunduğu kültürel kodları önemli ölçüde etkileyen İslâm dini, içinde yaşadıkları canlı ve cansız tüm doğa ile uyum içinde yaşamalarını müntesiplerinden beklemektedir. XVII. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nu ziyaret eden ünlü Fransız seyyah Guer'in Şam'da hasta kedi ve köpeklerin tedavisi için bir hastanenin varlığından bahsetmesinin[41], içselleştirilmiş bir dindarlığın çevre üzerindeki olumlu etkisini göstermesi açısından önemli bir işarettir. Başka bir ifadeyle Batı'dan ziyade Doğu'nun geleneksel çevresinde kutsalın anlamı bütün hayata hükmetmeye devam ettiğinden[42] içsel dinî motivasyona sahip bireylerin, daha geniş bir evrenle bağlantı kurarak tabiatta var olan canlı ve cansız tüm varlıklara emanet görme temelinde yaklaşması beklenir. Zira İslâm dini evrenin yaratılmasını, müşahadeye davet eden ve müşahade edenin inancını artıran açık bir kitap olarak görmektedir.[43] Bununla birlikte bazı İslâm âlimlerinin doğayı "Kutsal Yurt"[44] olarak ifade etmeleri ve ona sahip olduğunun ötesinde anlamlar yükleyerek onu, "Kâinat Kitabı" olarak Yaratıcı'yı tanımanın bir anahtarı şeklinde değerlendirmeleri[45] araştırma bulgularını desteklemesi açısından önemlidir.

7.2.İçsel Dinî Motivasyon ile Çevreci Davranışlar Arasındaki İlişkiye Dair Bulgu ve Yorumlar

Tablo 3. İçsel Dinî Motivasyon ile Çevreci Davranışların Boyutları Arasındaki Korelasyon Değerleri

İçsel Dinî Motivasyon	Aktif Çevre Duyarlılığı	İsraftan Kaçınma
İDMÖ	-.127**	.141**
****p<.01**		

Araştırmada, bireylerin *içsel dinî motivasyon* düzeyleri ile çevreci davranışların alt boyutlarını oluşturan *aktif çevre duyarlılığı* ve *israftan kaçınma* düzeyleri arasındaki ilişkilerin tespit edilebilmesi için Pearson Korelasyon analizi ve basit doğrusal regresyon analizi yapılmıştır.

[41] Kirman, "Religious and Secularist Views of The Nature and The Environment", 272.
[42] Sadık Kılıç, *Benliğin İnşası* (İstanbul: İnsan Yayınları, 2000), 97-98.
[43] Kirman, "Religious and Secularist Views of The Nature and The Environment", 271.
[44] Bozyiğit, "İslâm Ahlak Öğretisinde Çevre Bilinci", 20.
[45] Ayten, "'Sahip Olma' Mı 'Emanet Görme' Mi?", 208.

Tablo 3 incelendiğinde örneklemin *içsel dinî motivasyon* düzeyleri ile *aktif çevre duyarlılığı* eğilimleri arasında negatif yönde istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğu görülmektedir (r= -.127; p<.01). Bu sonuç, "İçsel dinî motivasyon ile aktif çevre duyarlılığı arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki vardır" şeklindeki araştırma hipotezinin doğrulanmadığı anlamına gelmektedir.

Yine Tablo 3'teki bulgular, bireylerin *içsel dinî motivasyon* düzeyleri ile *israftan kaçınma* eğilimleri arasında pozitif yönde güçlü ilişkiler olduğunu göstermektedir (r=.141; p<.01). Bu sonucun, "İçsel dinî motivasyon ile israftan kaçınma arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişki olacağına" dair araştırma hipotezini desteklediği söylenebilir.

Araştırma bulguları aktif çevre duyarlılığının içsel dinî motivasyon düzeylerinin yükselmesine paralel olarak yükselmediğini, bilakis düştüğünü göstermektedir. Bu sonuç içsel dinî motivasyonun bireyleri aktif çevreci davranışlara motive etme konusunda tek başına yeterli olmadığı anlamına gelmektedir. Bu durum bir yönüyle bu kişilerin dinî inançları ile bütünleşme derecesine bağlıdır. Ancak, Arbuckle ve Monisky'in dinin çevresel tutumlar üzerindeki fonksiyonu ile ilgili olarak yapmış oldukları çalışmada, Protestan ve Katoliklerin dindarlık düzeylerinin yükselmesi ile iklim değişikliği konusunda daha az kaygılı oldukları tespit edilmiştir. Bu durum araştırmacılar tarafından dinin çevresel tutumların temel itici gücü olmadığı şeklinde yorumlanmıştır.[46] Bu bulgu, her ne kadar yukarıda ifade edildiği şekliyle kişilerin dinî inançlarıyla bütünleşme derecesine bağlı olarak çevreci davranışlara yönelebileceği düşüncesine aykırıymış gibi gözükse de kanaatimize göre burada başka değişkenlerin de göz ardı edilmemesi gerekir. Kanagy ve Nelsen'in cinsiyet, yaş, eğitim ve sosyo-ekonomik durum gibi değişkenleri kontrol ederek yapmış oldukları çalışmada, dindarlığın çevresel davranışlarla anlamlı bir ilişkisinin olmadığını tespit etmeleri,[47] ifade edilmiş olan başka değişkenlerin göz ardı edilmemesi halinde içsel dinî motivasyonun aktif çevreci davranışlar için önemli bir motivasyon kaynağı olabileceğini düşündürmektedir.

Araştırmada örneklemin içsel dinî motivasyon düzeylerinin yükselmesi ile israftan kaçınma davranışları arasında pozitif yönde anlamlı bir ilişkinin olması beklenen bir durumdur. Ancak içsel dinî motivasyondaki artış, ağaç dikme, çevre sorunlarıyla ilgili bilgilenme ve diğer insanları bilgilendirme faaliyetlerinde bulunma, kullanılmış atıkları değerlendirme, plastik yerine cam kullanma

---

[46] Matthew B. Arbuckle-David M. Monisky, "The Role of Religion in Environmental Attitudes" *Social Science Quarterly* 96/5 (2015), 1260.

[47] Conrad L. Kanagy-Hart M. Nelsen, "Religion and Environmental Concern: Challenging the Dominant Assumptions", *Review of Religious Research* 37/1 (1995), 35.

gibi aktif çevre duyarlılığı olarak ifade edilen davranışlarda[48] anlamlı bir azalma olduğu görülmektedir. Ayten'e göre bu durum, aktif çevre duyarlılığı kapsamına giren davranışların daha külfetli olmasıyla açıklanabileceği gibi, dinin ilgili davranışlara yönelik emirlerinin inananlar tarafından daha az dikkate alındığı anlamına da gelebilir. Bu ise, dinî eğitimde çevre bilinci eksikliğinin olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenle araştırma bulguları birlikte değerlendirildiğinde, dindarlığın dolayısıyla da içsel dinî motivasyonun bireylerin çevreci davranışlarda bulunma eğilimleri üzerindeki fonksiyonunun daha çok israftan kaçınma ile sınırlı olabileceği düşünülmektedir.[49]

Tablo 4. Çevreci Davranışın Boyutlarıyla İçsel Dinî Motivasyon ile Yordanmasına Dair Regresyon Analizi

Yordayan Değişken	**Aktif Çevre Duyarlılığı**				
	B	**Standart Hata B**	**β**	**t**	**p**
Sabit	25.996	1.719		15.120	.000
İDMÖ	-.171	.055	-.127	-3.107	.002
	R=.127	R^2=.016		$F_{(1.589)}$=9.665	p=.002
Yordayan Değişken	**İsraftan Kaçınma**				
Sabit	25.279	1.158		21.839	.000
İDMÖ	.128	.037	.141	3.465	.001
	R=.141	R^2=.020		$F_{(1.589)}$=12.005	p=.001

Tablo 4 incelendiğinde örneklemin aktif çevre duyarlılığının içsel dinî motivasyon düzeyleri ile yordanmadığı görülmektedir (R=127, R^2=.016, $F_{(1.589)}$=9.665, p=.002).[50] Analiz sonuçları, içsel dinî motivasyonun çevreci davranışların aktif çevre duyarlılığı boyutunun önemli bir yordayıcısı olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte, beta (β) değerleri dikkate alındığında örneklemin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile aktif çevre duyarlılığı düzeyleri arasında negatif yönde bir ilişkinin olduğunu görülmektedir (β=-.127, t=-3.107, p=.002). Bu sonuç, "örneklemin içsel dinî motivasyon düzeyleri, aktif çevre

[48] Ayten, "'Sahip Olma' Mı 'Emanet Görme' Mi?", 227.

[49] Ayten, "'Sahip Olma' Mı 'Emanet Görme' Mi?", 227.

[50] Her ne kadar aradaki ilişki anlamlılık düzeyine ulaştığı için, içsel dinî motivasyonun aktif çevre duyarlılığını yordadığı düşünülse de araştırma bağlamında bakıldığında, bu durum, içsel dinî motivasyonun artmasının aktif çevre duyarlılığını da arttıracağı öngörüsünü desteklememiştir. Bu nedenle, ilgili bulgunun içsel dinî motivasyonun aktif çevre duyarlılığını yordamadığı söylenebilir.

duyarlılığı eğilimlerini yordamaktadır" şeklindeki araştırma hipotezini doğrulmamaktadır.

Yine Tablo 4'te görülebileceği üzere, örneklemin israftan kaçınma eğilimlerinin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile yordandığı tespit edilmiştir (R=.141, R^2=.020, $F_{(1.589)}$=12.005, p=.001). Bu sonuç, içsel dinî motivasyonun çevreci davranışların israftan kaçınma boyutunun önemli bir yordayıcısı olduğunu göstermekle birlikte, israftan kaçınma davranışındaki varyansın sadece %02'sini açıkladığını ortaya koymaktadır. Bununla birlikte beta (β) değerleri, örneklemin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile israftan kaçınma düzeyleri arasında pozitif yönde bir ilişkiyi göstermektedir (β=.141, t=3.465, p=.001). Bu sonuç, "örneklemin içsel dinî motivasyon düzeylerinin israftan kaçınma davranışlarını yordayacağı"na dair araştırma hipotezini desteklediği anlamına gelmektedir.

Yapılan bazı çalışmalarda dindarlığın, aktif çevreci davranışı yordamadığının tespit edilmesi ve ilişkinin yönünün negatif olması (β=-.064, t=-1.189, p=.235); bununla birlikte dindarlığın, israftan kaçınma davranışını yordadığının tespit edilmesi ve ilişkinin pozitif yönde olması (β=.139, t=2.588, p=.010),[51] bu araştırmanın ulaştığı sonucu da desteklediği şeklinde yorumlanabilir.

Tablo 4 incelendiğinde, örneklemin temsil ettiği dinî geleneğin temel kaynağı Kur'an-ı Kerîm'in "Yiyin, için fakat israf etmeyin. Çünkü O, israf edenleri sevmez"[52] âyeti dikkate alındığında içsel dinî motivasyon ile israftan kaçınma davranışı arasındaki ilişkiye dair bulgunun beklenen bir sonuç olduğu düşünülmektedir. Ancak içsel dinî motivasyon ile aktif çevre duyarlılığı arasında negatif bir ilişkinin olması, israftan kaçınmayla ilgili bulgular dikkate alındığında oldukça düşündürücüdür. Zira din israftan kaçınma kadar çevre için bir şeyler yapma ile de ilgilenir. Ancak burada belki israftan kaçınmanın, yukarıda ifade edildiği gibi aktif bir şekilde çevresel faaliyetlere katılmaktan daha kolay olması etkili olmuş olabilir. Bununla birlikte bu sonuçta başka faktörlerin de varlığını göz ardı etmemek gerekir. Bu faktörlerden birinin de çevre ve din arasındaki güçlü bir kutsal bağın çok fazla farkında olunmaması etkili olmuş olabilir. Zira Hitzhusen'e göre bazı dinî ve manevî etik unsurlar, çevreye yönelik faktörlerin etkisine ve etkileşimine katkıda bulunup onları tamamlayabilirler. İfade edilen dinî ve manevî unsurların dönüştürücü öğrenmeyi arttırabileceği kanaatinde olan Hitzhusen, Tanrı, insan ve yaratılış arasındaki bağlantıya ilişkin özel etik ve ahlâkî öğretileri uygulamanın dinî olarak güçlendirilmiş

---

[51] Ayten-Hussain, "The Relationship between Religiosity, Environmental Orientation and Environmental Behaviors", 36.

[52] A'râf, 7/31.

tutumların, sevgi duygusunun, eko-adalet ve kozmik kefaret gibi eko-teolojik kavramların çevresel dinî aktivizmi güçlendirebileceği kanaatindedir.[53]

Dinin Hitzhusen'in ifade ettiği fonksiyonunu üretebilmesi bir yönüyle bireyin içsel dinî motivasyon düzeyi ile yakından ilişkilidir. Zira içsel dinî motivasyon bireyin inancını denetim odağı haline getirmesine yardımcı olur. Bu ise bireyin kozmik kefaret bağlamında çevrenin kurtarılması ve iyileştirilmesi için aktif çalışma hissini güçlendirebilir. Bu açıdan bakıldığında içsel dinî motivasyonun desteklediği dinî aktivizm, karmaşık çevre sorunları karşısında dindar bireye karamsarlığa karşı umutlu bir panzehir sunabilir.[54] Bu ise bireyin aktif çevre duyarlılığını arttırabilir. Böylece içsel dinî motivasyonun beslediği inanç, herhangi bir ödül beklentisi olmaksızın bireye eyleme geçme kapasitesi verir.[55] Ancak araştırma bulgusu bu durumu desteklememiştir.

8. SONUÇ

Araştırma bulguları, içsel dinî motivasyonun örneklemin çevreye karşı yönelim tarzlarını ifade eden emanet görme ile pozitif, sahip olma ile ise negatif yönde ilişkileri olacağı; içsel dinî motivasyonun her iki yönelim tarzını da yordayacağı yönündeki hipotezleri doğrulamıştır. Bununla birlikte bireylerin içsel dinî motivasyon düzeyleri ile aktif çevre duyarlılığı ve israftan kaçınma davranışları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler olacağı; içsel dinî motivasyonun her iki davranışı da yordayacağı şeklindeki araştırma hipotezinin ise sadece israftan kaçınma davranışı bağlamında doğrulandığı belirlenmiştir.

Araştırma sonuçları birlikte değerlendirildiğinde içselleştirilmiş bir dindarlığın çevreye karşı yönelim ve aktif çevre duyarlılığı hariç çevreci davranışlar üzerinde güçlü bir etkisinin olduğu söylenebilir. Esasen bu sonuç beklenen bir durumdur. Zira İslâm dini, kutsalın izdüşümü olarak ifade ettiği yeryüzünü insanın hizmetine sunmuştur. Ancak bu durum, insanın çevreye hâkim olup, onu sömürmesi anlamına gelmemektedir. İçselleştirilmiş bir dindarlığın bireyde tabiatın ve çevrenin kutsallığı bilincini geliştirmesi kuvvetle muhtemeldir. Araştırma bulguları ifade edilmiş olan kutsallık bilincinin bireyin çevreci tutum

---

[53] Gregory E. Hitzhusen, "Religion and Environmental Education: Building on Common Ground", *Canadian Journal of Environmental Education* 11 (2006), 16.

[54] Hitzhusen, "Religion and Environmental Education: Building on Common Ground", 18.; Jessica L. Crowe, "Transforming Environmental Attitudes and Behaviours through Eco-spirituality and Religion", *International Electronic Journal of Environmental Education* 3/1 (2013): 77.

[55] Hitzhusen, "Religion and Environmental Education: Building on Common Ground", 18.; Crowe, "Transforming Environmental Attitudes and Behaviours through Eco-spirituality and Religion", 77.

ve davranışlarına olumlu yansıdığını göstermesi açısından oldukça önemlidir. Bununla birlikte, araştırma sonucunun içsel dinî motivasyon ile aktif çevre duyarlılığı arasındaki pozitif bir ilişkiyi desteklememesi ve içsel dinî motivasyonun aktif çevre duyarlılığını yordamadığının ortaya çıkması oldukça düşündürücüdür. Zira tabiata Tanrı'dan kaynaklanan bir kutsallık atfeden insanın, tabiatı ve çevreyi koruyup geliştirmek için aktif çevre duyarlılığına sahip olması beklenir. Ancak araştırma bulguları bu durumu desteklememiştir. Burada daha önce de ifade edildiği üzere, aktif çevre duyarlılığının israftan kaçınma davranışına göre daha külfetli olmasının etkili olduğu söylenebilir. Bununla birlikte bu duyarlılığın özellikle küçük yaşlarda aile ve okullardaki eğitim ve öğretimle beslenerek güçlendirilebileceği düşünülmektedir. Bunun için de dinî ve manevi temaların çevre eğitim ve öğretim faaliyetlerine entegrasyonunu acilen sağlamak gerekir. Böylece, çevreye karşı teolojik temelli sorumluluk duygusuna sahip bireylerin yetiştirilmesinin çevreci tutum ve davranışlara olumlu yansıyacağı ifade edilebilir.

9. KAYNAKÇA

Aksay, Cemal Seçkin vd. "Küresel Isınma ve İklim Değişikliği". *Selçuk Üniversitesi Fen Fakültesi Fen Dergisi*. 1/25 (2005), 29-42.

Alper, Değer-Anbar, Adem. "Küresel ısınmanın Dünya Ekonomisine ve Türkiye Ekonomisine Etkileri". *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 9/4 (2007), 15-54.

Arbuckle Matthew B.-Monisky, David M. "The Role of Religion in Environmental Attitudes". *Social Science Quarterly.* 96/5 (2015), 1244-1263.

Aydin, Hayati. "Religion and Environment". *Global Journal of Human-Social Science: B Geography, Geo-Sciences, Environmental Disaster Management.* 14/7 (2014), 29-31.

Ayten, Ali. "'Sahip Olma' Mı 'Emanet Görme' Mi?: Çevre Bilinci ve Dindarlık İlişkisi Üzerinde Bir Araştırma". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*. 10/2 (2010), 203-233.

Ayten, Ali-Hussain, Amjad. "The Relationship between Religiosity, Environmental Orientation and Environmental Behaviors: An Empirical Study with Turkish and British Muslim Samples". *Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi.* 53 (2017), 27-44.

Bozyiğit, Ahmet. "İslâm Ahlak Öğretisinde Çevre Bilinci". *Siirt Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi.* 3/2 (2016), 9-23.

Crowe, Jessica L. "Transforming Environmental Attitudes and Behaviours through Ecospirituality and Religion". *International Electronic Journal of Environmental Education.* 3/1 (2013), 75-88.

DPT. "İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu Raporu". *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı*. Ankara, 2000.

Eren, Mehmet. "Çevrenin Korunması Hususunda Hz. Peygamber'in Sit Alanı Uygulamaları". *Çevre ve Ahlak Sempozyumu*. *Sempozyum Bildiri Metinleri.* 91-111. Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yayınları. 2014.

Harper, Charles L. "Religion and Environmentalism". *Journal of Religion and Society.* Supplement Series 3 (2008), 5-26.

Hitzhusen, Gregory E. "Religion and Environmental Education: Building on Common Ground". *Canadian Journal of Environmental Education.* 11 (2006):9-25.

Kanagy Conrad L.-Nelsen, Hart M. "Religion and Environmental Concern: Challenging the Dominant Assumptions". *Review of Religious Research*. 37/1 (1995), 33-45.

Kanagy, C. L.-Willits, F.K. "A 'Greening' of Religion? Some Evidence from A Pennsylvania Sample". *Social Science Quarterly.* 74/3 (1993), 674-83.

Karaca, Faruk. "Din Psikolojisinde Metot Sorunu ve Bir Dindarlık Ölçeğinin Türk Toplumuna Standardizasyonu". *Ekev Akademi Dergisi*. 3/1 (2001), 187-201.

Kaypak, Şafak. "Çevre Hukukunun Ulusal ve Uluslararası Boyutları". *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 5/10 (2012), 205-242.

Keskiner, Emine. "Çevre ve Din Eğitimi: İmam Hatip Lisesi Meslek Dersleri Kitapları Üzerine Bir İnceleme". *Değerler Eğitimi Dergisi*. 12/27 (2014), 187-215.

Kılıç, Sadık. *Benliğin İnşası.* İstanbul: İnsan Yayınları, 2000.

Kirman, M. Ali. "Religious and Secularist Views of The Nature and The Environment". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi/The Journal of International Social Research.* 1/3 (2008): 267-277.

Köse, Ali. "Kur'an'da Musibet Kavramı Üzerine Psiko-Sosyolojik Değerlendirmeler". *Diyanet Aylık Dergi "Çevre Ahlakı"*. S. 326 (Şubat 2018): 30-33.

Kur'an-ı Kerim Meali. çev. Halil Altuntaş-Muzaffer Şahin. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2007.

Martı, Huriye. "İslam, Çevre ve Ahlak". *Diyanet Aylık Dergi "Çevre Ahlakı"* 326 (Şubat 2018). 6-9.

Ronan, Marisa. "Religion and the Environment: Twenty-First Century American Evangelicalism and the Anthropocene". *Humanities.* 6/92 (2017), 1-15.

White, Lynn. "The Historical Roots of Our Ecologic Crisis". *Science.* 155/3767 (1967):1203-1207.

Woodrum Eric-Hoban, Thomas. "Theology and Religiosity Effects on Environmentalism". *Review of Religious Research.* 35/3 (1994):193-206.